

Sápmi – en region som berikar Sverige

Rennäringspolitisk strategi

Antagen i rennäringsnämnd 2021-01-15,
Sametingets styrelse 2021-01-27-29,
Sametingets plenum 2021-02-23-26.

Dnr 6.2.2-2020-945

Rennäringen i Sverige

Relevant och aktuell information om rennäringen i Sverige och renskötelsns förutsättningar finns på Sametingets hemsida:

Generellt om rennäringen i Sverige:

<https://www.sametinget.se/rennaring>

Statistik som uppdateras kontinuerligt om rennäringen:

<https://www.sametinget.se/renstatistik>

Uppdaterad information om rennäringens markanvändning:

<https://www.sametinget.se/markanvandning>

Uppdaterade och nedladdningsbara kartor över renskötelsesområdet samt samebyarnas markanvändning:

<https://www.sametinget.se/underlag>

Ytterligare definitioner och ordförklaringar om rennäring:

<https://www.sametinget.se/ordforklaringar>

Information om rennäringens företagsstruktur: <https://www.sametinget.se/1128>

Aktuellt material om rovdjur och renar:

<https://www.sametinget.se/rovdjur>

Information och aktuella artiklar om konkurrerande markanvändning:

<https://www.sametinget.se/136482>

Om renar, renskötelse och klimatförändringen: <https://www.sametinget.se/24829>

Mer och aktuell information om samisk folkhälsa och jämställdhet:

<https://www.sametinget.se/folkhalsa> samt <https://www.sametinget.se/73177>

Om samiskt självbestämmande:

https://www.sametinget.se/samiskt_sjalvbestammande

Innehåll

FÖRORD	3
INLEDNING.....	4
VISION OCH ÖVERGRIPANDE MÅL	5
VÄRDEGRUND	5
En hållbar rennäring.....	6
PRIORITERADE FOKUSOMRÅDEN	8
Rennäringens ekonomi	8
Statens rovdjurspolitik	10
Konkurrerande markanvändning	11
Jämställdhet och hälsa	15
Samisk förvaltning	17
NÄSTA STEG	18
REFERENSER	19

FÖRORD

För många renskötare är den glädje och tillfredsställelse de känner över att vara ute i naturen, leva och arbeta med renarna det enda alternativet - det finns inget bättre liv. Renskötseln är också en av de starkaste samiska kulturbärarna för *árbediehtu*, samisk traditionell kunskap, det samiska språket, levnadssättet och den samiska kulturen. Renskötseln baseras på att renarna betar fritt och vandrar mellan betesområden. Sedan tusentals år tillbaka har årstidsvariationerna i naturen styrt renens vandringar och samerna har i sin tur följt och utgått från renens behov av tillgång på bete och betesro.

Under de senaste århundranden har de traditionella samiska markerna utsatts för ingrepp och exploateringar som allt eftersom minskat utrymmet för renens vandring. Idag står renskötaren inför stora utmaningar när det gäller att bedriva en socialt, ekologiskt, kulturellt och ekonomiskt hållbar renskötsel. Klimatförändringen och markexploateringar, för högt rovdjurstryck i kombination med ökade kostnader för stödutfodring och fortsatt lågt slaktuttag orsakar en vikande ekonomi som måste hanteras av allt fler renskötselföretagare.

Denna utveckling är inte förenlig med de internationella åtaganden som Sverige har mot sitt urfolk. Sametinget har ett ansvar att lyfta både rennäringens möjligheter och utmaningar för berörda myndigheter, företag och bolag samt organisationer såväl politiskt som förvaltningsmässigt. Ett urfolks traditionella landområde och möjligheter att bedriva sin kulturellt betingade näringsform får aldrig inskränkas så att de lokalt påverkade individerna förlorar möjligheten att försörja sig genom sin traditionella näringsform. Det innebär att internationella konventioner¹ skyddar varje enskild renskötarens rätt att bedriva en hållbar renskötsel.

Den samiska kulturen bidrar till Sveriges internationella attraktionskraft och är en viktig del av landets kulturarv och kulturella mångfald. Sápmi är en region som berikar Sverige och renskötseln är ett viktigt bidrag till svenskt miljö- och naturvårdsarbete. En välmående fungerande renskötsel innebär ett välmående sammanhållet och ekologiskt stabilt landskap och renskötseln är en förutsättning för att Sverige ska kunna uppnå nationella och internationella mål kopplat till biologisk mångfald. Sametinget har ett ansvar att visa att renskötseln har stora möjligheter att bli en kraft i en hållbar regional utveckling. Ökat samarbete med aktörer på såväl lokal, regional som nationell nivå kring rennäringens utvecklingsfrågor som markförvaltning, näringslivsutveckling, kompetensutveckling med mera, är vägen till framgång.

Sápmi 2021
Sametinget

¹ Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (International Covenant on Civil and Political Rights), artikel 27.
<https://www.sametinget.se/109391>

VISION OCH ÖVERGRIPANDE MÅL

Sametingets vision är att utveckla och stärka renskötseln som en kulturellt, socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar näring i hela renskötselområdet. En livskraftig renskötsel säkerställer att det samiska språket bevaras och utvecklas. Renskötseln ska fortsatt ha sin grund i *árbediehtu*, samtidigt som förutsättningar skapas för att utveckla nya livskraftiga verksamheter inom övriga samiska näringar som har en stark koppling till renskötseln.

Det gränsöverskridande renbetet är säkerställt, rennäringens rätt till land och naturresurser inom renskötselområdet är säkerställd och respekteras fullt ut och Sverige har en rovdjurspolitik som accepteras av renskötseln.

I Sametingets vision har samebyarna ett helhetsansvar och rådighet över sina marker. Det innebär att samebyarna ska vara delaktiga i att utforma näringar och verksamheter som passar det samiska samhället och samisk markanvändning. Detta leder till att samebyn kan bidra till att utveckla den bygd man verkar i utifrån ett starkt samiskt landskapsperspektiv. För att uppnå visionen ska Sametinget arbeta för följande övergripande mål:

- Ett ökat samiskt självbestämmande över samisk markanvändning, rovdjursförvaltning och samisk kulturmiljö
- Att samiska traditionella kunskaper respekteras och används i ökad utsträckning i underlag för politiska och förvaltningsmässiga beslut.
- Att samebyn som en självständig organisationsform för rennäringen utvecklas och stärks sett till resurser samt rådighet i frågor som har betydelse för renskötsel.

VÄRDEGRUND

En gemensam värdegrund skapar relationer till andra människor och gör det möjligt att förstå och respektera varandra. I Sametingets livsmiljöprogram *Eallinbiras* tydliggörs vår värdegrund:

”Den samiska synen på naturen som ett besjälat, levande väsen står i stark kontrast till den västerländska natursynen. Vår natursyn har präglat våra värderingar, sedvänjor, sociala strukturer och relationer. /.../ Vi är glada och stolta över vår vackra kultur, vår djupa relation till naturen och vår rika kunskap om ett aktsamt nyttjande av naturen. Vi strävar efter att berika debatten om en hållbar framtid med vår kunskap – framförallt i Sápmi men även utanför. Bara genom ökad förståelse och samarbete kan vi skapa en gemensam framtid.

Vår förmåga att klara av betydliga förändringar och vidareutvecklas beror på många faktorer. En bärkraftig natur med hög biologisk mångfald och ett intakt, sammanhållet landskap är en viktig förutsättning (naturens kapital). Samtidigt bygger vår förmåga att hållbart och långsiktigt vidareutvecklas på vårt sociala kapital som innebär ekonomisk mångfald, kulturell mångfald och verksamhetsmångfald. /.../ Än så länge har vi alltid klarat att möta förändringar utan att vår kultur har försvunnit. Den erfarenheten från historien ger oss hopp och framtidstro. Situationen kan

förbättras om vi aktivt deltar i förändringen och om vi drar erfarenheter från vår rika kultur och kunskap.”⁵

En hållbar rennäring

Den samiska värdegrunden och synsättet på hur naturresurser bör brukas är en förebild för att hitta ett hållbart synsätt på hur mark och vatten ska användas. I många avseenden kan majoritetssamhället dra lärdom av de samiska förhållningssätten vilket gör samerna till vägvisare för framtiden med hållbart nyttjande av land, vatten och naturresurser. En hållbar rennäring innebär ett helhetsperspektiv där följande delar är lika viktiga och samverkar med varandra.

Kulturell hållbarhet

En kulturellt hållbar rennäring bevarar och värdesätter språket och kulturen som uttryck för det samiska förhållningssättet till naturen och till varandra. Språket och kulturen är nödvändiga redskap vid överföringen av *árbediehtu* mellan ung och gammal, från generation till generation men även lämningar i naturen och kunskapen om renens användning av landskapet, berättartradition, traditionella jojk och musik, religiösa och filosofiska system, idéer och värderingar är viktiga redskap. I det samiska kulturlandskapet behövs varje del vid sitt speciella tillfälle. Renskötseln och renen har sina platser beroende av årstid och årets speciella förutsättningar. Det samiska kulturarvet är därmed en viktig grund i såväl dagens renskötsel som framtidens rennäring ur ett hållbarhetsperspektiv.

Social hållbarhet

Ett jämställt och jämlikt samhälle där mänskliga rättigheter tas tillvara och allas rätt till en god hälsa är grundläggande delar inom social hållbarhet. En hållbar rennäring kan erbjuda en bra arbetsmiljö utifrån såväl materiella, fysiska som mentala aspekter. Det måste också finnas goda möjligheter för en trygg ålderdom. För att vara socialt hållbar måste rennäringen också kunna erbjuda arbete för både kvinnor och män som ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter inom verksamhetens olika områden. Det gäller eget arbete och försörjning, inflytande i samhället, vård av hem och barn samt kroppslig integritet. Jämställdhet är en viktig del i arbetet med att dekolonisera och stärka det samiska folket och samhället. Genom att arbeta långsiktigt med jämställdhet bidrar Sametinget till god psykisk och fysisk hälsa, levande kultur och ett starkare samiskt samhälle.

Ekonomisk hållbarhet

Renskötselns möjligheter att utvecklas som en bärkraftig verksamhet handlar ytterst om ett nära samspel mellan vad naturen kan ge och vad som kan nyttjas, utan att förbruka naturen. Traditionellt har renskötsel, jakt, fiske, duodji och en kombination av dessa utgjort grunden för boende, sysselsättning och inkomst i de samiska områdena. Hela familjen, barn, kvinnor och män, är involverade i alla verksamheter inom renskötseln. Dagens rovdjursituation, konkurrerande markanvändning, kostnadsdrivande utfodring och bevakning begränsar dock bärkraftigheten för renskötsel företagen. Sametinget ser att en samisk rovdjursförvaltning skulle förbättra möjligheterna för en ekonomiskt hållbar renskötsel. Vidare bidrar en ekonomiskt stark renskötsel till att bevara och föra vidare traditionell kunskap, samisk kultur och det samiska språket.

Ekologisk hållbarhet

En ekologisk, bärkraftig och uthållig rennäring är en avgörande förutsättning för att bevara fjäll-

⁵ Sametingets livsmiljöprogram Eallinbiras, 2010. S 5-8.

och skogsområdenas höga miljö- och kulturvärden. Renskötseln har genom historien varit en naturlig del av ekosystemet i renskötselområdet och är en förutsättning för att bevara områdets karaktär av brukat landskap och mångfald i växtsamhällen. Renen som växtätare har stor betydelse som indikator för naturmiljön och biologisk mångfald då den förebygger spridning av träd, höga buskar och örtväxter.

Bild från Sametingets hemsida, Eallinbiras – samisk livsmiljö: <https://www.sametinget.se/109394>

PRIORITERADE FOKUSOMRÅDEN

Den rennäringsspolitiska strategin är uppdelad på prioriterade fokusområden, bland annat utifrån svaren från renskötarna i Sametingets enkät.⁶ Nedan följer en kort beskrivning av utmaningar och möjligheter för varje område samt prioriterade mål och huvudaktiviteter som stöttar måluppfyllelsen.

Rennäringens ekonomi

En långsiktig målsättning för en ekonomiskt, ekologiskt, socialt och kulturellt hållbar rennäring ska möta renskötsselföretagens och näringens behov, bemöta hinder samt förstärka möjligheter som finns för en ekonomiskt hållbar utveckling. Sametinget avser arbeta för följande prioriterade mål för fokusområdet:

- Att rennäringen och övriga samiska näringar har egna samiska EU-program som omfattas av EU:s strukturfonder på lika villkor som övriga landsbygdsnäringsar.
- Att även övriga regionala program för tillväxt och landsbygdsutveckling stöttar rennäringens behov av startstöd, generationsväxling, investeringar och klimatanpassningar.
- Att rennäringens betydelse för det regionala och lokala näringslivet förtydligas och respekteras av majoritetssamhället och omgivningens kunskap och förståelsen för värdet av renskötseln förstärks.
- För att öka lönsamheten och minska sårbarheten i rennäringen är insatser för att stärka rennäringens produkter, varors och tjänsters ställning på marknaden långsiktigt viktiga. Åtgärderna bör fokuseras mot marknadsaktiviteter som möjliggör en stabil och förbättrad prisbild på renkött, ökade slaktvolymmer, förbättrad produkt- och leverans kvalitet, ökat produktutbud samt ökad samordning och effektivare branschstruktur så att de samiska företagens konkurrenskraft ökar.

En renskötare är företagare men ser sig kanske främst som en förvaltare av ett kulturarv. Ofta ingår hela familjen i renskötsselföretaget och det är vanligt att samtliga familjemedlemmar, också barn och släktingar, äger sina renar. Kännetecknande för rennäringen är därmed dess småskaliga ekologiska produktion av renkött med hög kvalitet och små företag med hållbarhet som etisk grundsyn.

En växande konsumentefterfrågan på hållbart producerade och ekologiska livsmedelsprodukter har ökat efterfrågan på renkött och därmed priset på renkött. Men slaktuttaget ökar inte i motsvarande grad. Det beror på att renägarna väljer att hålla antalet renar i renhjorden på en jämn nivå genom ett lägre slaktuttag.⁷ I slutet av 1980-talet var renhjordens storlek på cirka 290 000 djur jämfört med dagens 250 000. Dagens renhjord borde vara mer produktiv jämfört med sent åttiotal

⁶ Sametinget genomförde i början av år 2020 en enkät till de renägare som slaktat ren under det senaste året, som en grund till den rennäringsspolitiska strategin.

⁷ Sametingets årsredovisning 2019.

på grund av högre andel vajor.⁸ En förklaring kan vara ett högt rovdjurstryck som gör att man inte tar sig tillbaka till den tillåtna nivån 276 000 djur. Ytterligare en faktor som kan begränsa slaktuttaget är att slaktprisstödet inte fungerar tillfredställande idag, stödet anses framför allt för lågt och bör indexhöjas.⁹ Slaktintäkterna är viktiga för renskötselföretagen men många har kompletterande verksamhet för att överleva. Traditionellt har renskötsel, gårdsbruk, jakt, fiske, duodji och en kombination av dessa utgjort grunden för boende och sysselsättning i de samiska områdena. Idag kompletteras inkomsterna i renskötselhushållet ofta med andra inkomster från anställningar eller annan näringsverksamhet. Ungefär en tredjedel av renskötselföretagen kombinerar renskötseln med biverksamhet¹⁰.

OECD har pekat på ett antal förslag och rekommendationer för att undanröja hinder för tillväxt i det samiska näringslivet. Generellt bör de regionala programmen för tillväxt och landsbygdsutveckling göras mer inkluderande för samerna. Övriga åtgärder är bland annat:

- Att åtgärda de juridiska och finansiella hinder som samiska företag har när det gäller att få tillgång till kapital. En del samiska företag är helt enkelt för små och de låneformer som finns passar inte eller så kan inte rennäringens markanvändningsrättigheter användas som säkerhet för finansiella syften.
- Att garantera att regionala program för tillväxt och landsbygdsutveckling stöder klusterverksamhet för små företag, för att ge bättre tillgång till marknader.
- Att bygga upp kapaciteten i den samiska näringslivssektorn genom att stärka institutioners roll som kan fungera som broar mellan politik, finansärer och företag.
- Att stärka möjligheterna till kompetensutveckling och praktik för samiska företagare genom att anpassa utbildningsutbudet till samiska förutsättningar som exempelvis renarnas årliga flyttningar.
- Att förstärka och förbättra formerna för dialog, samråd och gemensamt beslutsfattande mellan offentliga organ (länsstyrelse, regioner och kommuner) och samiska företagare och organisationer.

Sammanfattningsvis har rennäringen en stor regionalekonomisk betydelse då den skapar sysselsättning i gleset befolkade områden i inlandskommunerna. Förutom den direkta sysselsättningen har renskötseln också betydelse för annat näringsliv i området. Med renskötseln följer ett behov av tjänster från bland annat transportföretag, motorfirmor, bensinstationer och verkstäder. Det ger i sin tur upphov till ett ökat behov av kommunal service, till exempel förskolor, skolor och vårdcentraler och statlig verksamhet. Renskötseln och annan samisk verksamhet har även stor betydelse för regionens identitet och livskvalitet samt bidrar till dess ekonomiska konkurrenskraft och är en tillgång för turistnäringen i Sverige. De hinder renskötselföretagaren ser för en kulturellt, ekonomiskt, socialt och ekologiskt hållbar rennäring är framför allt de kumulativa effekterna av rovdjur, markexploatering som förstör naturbetet samt klimatförändringen.¹¹ För att nå en långsiktig målsättning för en ekonomiskt hållbar rennäring ser Sametinget följande prioriterade frågor för framtiden, baserat på synpunkter från renskötseln:¹²

⁸ Sametingets årsredovisning 2019.

⁹ Enkätundersökning till renägare. 2020.

¹⁰ Sametingets årsredovisning 2019 samt *Läget i Sápmi*, 2019.

¹¹ Enkätundersökning till renägare. 2020.

¹² Enkätundersökning till renägare. 2020.

- ✓ Investeringsstöd till byggnader, anläggningar, fordon och transporter bland annat kopplat till klimatanpassningar.
- ✓ Stöd kopplat till generationsväxling samt startstöd med regelverk anpassat för unga renskötare.
- ✓ Öka kunskapen hos renägare om marknadskrav, informera om aktuella forskningsresultat samt införa lämpliga åtgärder i primärproduktionen för att kunna implementera dessa krav.
- ✓ Att slaktstöd samt övriga former av stöd och ersättningar till rennäringen indexregleras samt motsvarar de faktiska kostnaderna för renskötselens verksamhet samt att åtgärda de juridiska och finansiella hinder som renskötselens företag och samebyar har när det gäller att få tillgång till kapital för bland annat nyetablering, innovation, investeringar och kompetensutveckling.
- ✓ Inrätta, utveckla och stärk grundläggande utbildning, kompetensutveckling utökade studier samt forskning och om renskötelsen utifrån rennäringens behov.
- ✓ Information till övriga samhället om renskötsel och samer.

Statens rovdjurspolitik

Sametinget ska arbeta för följande prioriterade mål för fokusområdet:

- En rovdjursförvaltning där Sametinget och samebyarna har mandat och är en väsentlig del av förvaltningen.
- Att rovdjursstammarna minskas i paritet med toleransnivån på maximalt 10 procent (och på sikt ner till 5 procent)
- Att snabbare beslut, enklare regelsystem och full ersättning genomförs vid rovdjursförekomst så att den svenska rovdjurspolitiken framstår som trovärdig och accepterad av rennäringen.

Dagens rovdjurspolitik utgör ett direkt hot mot en kulturellt, ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar renskötsel. Rovdjurstycket är idag så hårt att den på sina håll hotar att slå ut hela samebyar. I nästan samtliga samebyar förhindras en rationell renskötsel på grund av för hög koncentration av rovdjur. Den maktlöshet renskötarna känner inför såväl renens lidande som den egna ekonomin leder i sin tur till psykisk ohälsa (se vidare på sidan 16).

Sveriges riksdag beslutade år 2013 att toleransnivån för skador på ren orsakade av stora rovdjur ska vara maximalt 10 procent räknat på den aktuella samebyns faktiska renantal. Rovdjursbelastningen varierar för samebyarna men det är tydligt att det för många samebyar är ett stort gap mellan toleransnivån på maximalt 10 procent och de faktiska förlusterna kopplat till rovdjuren. Förvaltningsverktyget som används som redskap för dialog mellan länsstyrelse, Sametinget och samebyn när det gäller rovdjursförvaltningen i renskötelsesområdet, har enligt rennäringen inte bidragit till att minska rovdjursproblematiken i någon större omfattning. Skydds jakt är fortsatt den mest realistiska åtgärden som ger direkt effekt för samebyar. Övriga åtgärder är oftast förenade med mycket dyra omkostnader och är inte realistiska åtgärder på längre sikt, endast vid specifika tillfällen. En samordning måste ske i rovdjursförvaltningen med våra grannländer. Utan

samordning blir det svårt att uppnå den av riksdagen beslutade toleransnivån på maximalt 10 procent i de samebyar som har gränsöverskridande rensköttsel. Sametinget ser följande prioriterade frågor för framtiden, baserat på synpunkter från renskötseln¹³ när det gäller rovdjurssituationen:

- ✓ Större hänsyn ska tas till skador orsakade av örn och björn samt ny eller utökad licensjakt (björn, järv, lodjur, varg och örn).
- ✓ Staten ska efterleva beslutet om toleransnivån på maximalt 10 procenters förluster till rovdjur och besluta om en hållbar nivå på rovdjursförekomsten.
- ✓ Snabbare jaktbeslut och enklare regelsystem.
- ✓ Inventeringar och rovdjursförvaltning ska av samebyarna upplevas vara rättvis, aktuell och heltäckande.
- ✓ Nivåerna för ersättning/ekonomisk kompensation måste höjas och indexeras.
- ✓ Väsentligt ökat förtroende och respekt mellan renägare/samebyarna och staten/statliga företrädare gällande parternas kunskaper om rovdjur och förståelse för varandras förutsättningar när det gäller rovdjursförvaltningen.

Konkurrerande markanvändning

Sametinget ska arbeta för följande prioriterade mål för fokusområdet:

- Att pågående och framtida markexploateringar respekterar samiska rättigheter, beaktar de direkta och indirekta konsekvenserna av exploatering samt de kumulativa effekter som uppstår på grund av exploateringar, skogsbruk, turism mm över tid.
- Att få fram en tydligare kartläggning av konkurrerande markanspråk och nya verktyg för landskapsplanering i samband med arbetet med de svenska miljömålen och skapa förutsättningar för fördjupade analyser av rennäringens traditionella markanvändning i förhållande till annan markanvändning.
- Att förbättra den regionala samhällsplaneringen genom att få med renbruksplaner i strategisk samhällsplanering, markanvändningsplanering och beslut om tillstånd samt utöka kompetensen i de organ som är ansvariga för regional utveckling.
- Att arbeta för att betesmarker återställs.

Det intensiva skogsbruk som har bedrivits i renskötseområdet sedan 1960-talet tillsammans med vattenkraftsutbyggnaden och annan utbyggnad har medfört grundläggande förändringar för renskötselns möjligheter att bedriva en hållbar rensköttsel. Prospektering och utvinning av mineraler, vindkraft, turism och friluftsliv är exempel på annan exploaterande verksamhet som krymper och fragmenterar rennäringens betesområden, skär av flyttleder och medför stora störningar för renen som inte får betesro. Alla dessa verksamheter och åtgärder tillsammans med andra tidigare, pågående och framtida åtgärder påverkar rennäringen i ett område och ger tillsammans så kallade kumulativa effekter (effekter som byggs på varandra) för renskötseln och

¹³ Enkätundersökning till renägare. 2020.

dess verksamheter. Denna konkurrerande markanvändning medför att det samiska nyttjandet av mark och vatten påverkas, betesmarker minskar – framför allt lavbetet - renens naturliga vandring hindras och att renskötseln blivit mer arbetskrävande och kostsam med åtgärder som stödutfodring, lastbilstransporter och behov av helikopter vid samling och flyttning. Därmed minskar flexibilitet för renskötarna att variera betesområden och låta områden vila och återhämta sig mellan åren. Det påverkar även djurhållningen och skapar konkurrens mellan enskilda renägare och mellan samebyar.¹⁴

”Infrastruktursatsningar, gruvetableringar och satsningar på energiomställning tenderar att göra renskötseln svårare på grund av den mängd mark som behövs för dessa satsningar. För att rennäringen ska kunna överleva på lång sikt måste andra näringsutövare förstå de mekanismer som renen förhåller sig till, de måste förstå att det finns olika betesområden beroende på årstid och att dessa inte får försvinna.”¹⁵

Forskning styrker att den utveckling som nu sker när det gäller markexploaterings påverkan på renskötselns förutsättningar är ett mycket allvarligt hot mot rennäringens framtid. Scenarianalyser visar att överlevnadsmöjligheterna för en del samebyars renskötsel, *árbediehtu*, det samiska språket och därmed också den samiska kulturen för kommande generationer riskerar att minska drastiskt eller helt ödeläggas i en del områden på grund av markexploateringar.¹⁶

De samråd som idag genomförs med renskötseln är inte tillräckliga för att samebyarnas situation och behov ska beaktas. Samråden innebär också en stor arbetsbörda för samebyarna som inte ersätts på något sätt och regelverket tar inte hänsyn till att det rör sig om två parter som har civila rättigheter inom ett område och därför har rätt att påverka hur markerna brukas. Det finns avsevärda hinder i det befintliga regelverket och myndighetspraxis för att beakta kumulativa effekter¹⁷.

För att åstadkomma en väsentligt förbättrad situation för rennäringen att hantera konkurrerande markanvändning och de kumulativa effekter som det för med sig ser Sametinget följande prioriterade frågor för framtiden, baserat på synpunkter från renskötseln¹⁸:

- ✓ Informations- och kunskaphöjande åtgärder för specifikt myndigheter, beslutsfattare och politiker för att möta okunskapen om renskötselns behov av renbetesmarker och de folkrättsliga aspekterna av samernas traditionellt använda marker.
- ✓ Information till det omgivande samhället på lokal, regional och nationell nivå om samer, naturen och renskötselns förutsättningar.
- ✓ Bibehållna, återställda och sammanhängande betesmarker och säkra flyttleder.
- ✓ Lagstiftning och starkare rättsskydd för rennäringen.
- ✓ Att kapaciteten och resurserna att genomföra samråd och konsultationer för samebyar och samiska organisationer förstärks samtidigt som samiska urfolksrättigheter och *árbediehtu* i samrådssituationer respekteras full ut.

¹⁴ Naturvårdsverket rapport 6722. *Kumulativa effekter av exploateringar på renskötsel – vad behöver göras inom tillståndsprocesser*. 2016.

¹⁵ Enkätundersökning till renägare. 2020.

¹⁶ Lawrence, R., Larsen, R.K. *Fighting to be herd*, s. 92-93. 2019

¹⁷ Naturvårdsverkets rapport 6722. *Kumulativa effekter av exploateringar på renskötseln – vad behöver göras inom tillståndsprocesser*. 2016.

¹⁸ Enkätundersökning till renägare. 2020.

Klimatförändringens effekter

Sametinget har i handlingsplan för klimatanpassning samt en klimatstrategi som utförligt analyserat och identifierat övergripande åtgärdsområden för klimatanpassning. Enligt klimathandlingsplanen och klimatstrategin ska Sametingets arbeta för följande prioriterade mål för fokusområdet:

- Att Sametinget ska få ansvar i miljömålssystemet samt ingå i Miljömålsrådet. Det är strategiskt viktigt för att nå miljökvalitetsmål som Storslagen fjällmiljö, Myllrande våtmarker och Levande skogar där samebyarnas renbruksplaner kan utgöra en bra grund. Samisk traditionell kunskap *árbediehtu* tillsammans med vetenskaplig kunskap är viktiga i bevarandet av biologisk mångfald och för att nå dessa miljökvalitetsmål. Sametinget kan på så sätt bidra till klimatanpassningen och i arbetet för att skydda den biologiska mångfalden, till Sveriges ambitioner med miljömålen, konventionen för biologisk mångfald samt Agenda 2030.
- Att i samverkan med övriga samhällsaktörer och intressenter i renskötseområdet utforma regionala klimatstrategier, konsekvensanalyser och lokala handlingsplaner. Dessa ska utgå från en hållbar markanvändning som tar hänsyn till rennäringens behov av betesland, ägande- och förfoganderätt, lokal samisk förvaltning och samiskt självbestämmande.

Rensköterna befinner sig i fronten för klimatförändringarna. Klimatet i Arktis värms upp mycket fortare än i övriga delar av världen och tillgång på betesmark kommer därför att bli ännu viktigare för renskötseln i framtiden. Brist på betesmark, lavbete och splittrade betesområden på grund av de kumulativa effekterna av bebyggelse, exploatering och ökad mänsklig aktivitet är redan idag mycket allvarliga problem för rensköterna.¹⁹

Många renskötare är mycket oroliga för klimatförändringens påverkan på renskötseln i framtiden. De senaste årens vädersvängningar haft stor negativ påverkan på förutsättningarna att bedriva renskötsel med bland annat låsta vinterbeten på grund av varmare vintrar med milt och regnigt väder, isbildning samt stora snömängder. Varma, torra somrar med mer insekter, parasiter och sjukdomar är också negativa effekter av klimatförändringarna. Dessa får till följd att utfodring av ren ökar vilket är en nödvändig men mycket onaturlig lösning för renskötseln.

Konfliktnivå inom och mellan samebyarna ökar på grund av den allt mer pressade betessituationen och med det omgivande samhället då renarna sprids lättare då det är svårt att hålla hjorden samlad, vilket i sin tur ökar kostnader för bevakning samt fler renar som blir överkörda på vägar och järnvägar osv.²⁰ Ytterligare en utmaning är majoritetssamhällets brist på förståelse och erkännande av naturbetets och lavens betydelse för renskötseln.

Den samiska traditionella kunskapen *árbediehtu*, den samiska kulturen och språket kan ge en grund för anpassning och motståndskraft mot snabba förändringar i renskötersamhällen. Men på samma sätt som man inte förstår renskötarens nyttjande av mark, så förstår inte i majoritetssamhället att ta

¹⁹ Lawrence, R. Larsen, R. K. *Fighting to be herd*. 2019.

²⁰ Enkätundersökning till renägare. 2020.

tillvara renskötarnas traditionella kunskaper i dagens markförvaltning. Dessvärre bemöts inte heller samebyarna och renskötarna på ett lämpligt och inkluderande sätt i olika samråd och vid dialogmöten med andra samhällsaktörer på olika nivåer. En återkommande utmaning är att renskötseln inkluderas allt för sent i processer och ofta endast symboliskt. Problemet är att det då är för sent att etablera tillit och interaktion mellan parter och nödvändig kunskap, exempelvis renskötarens traditionella kunskap, riskerar att gå förlorad.²¹

”Samebyarna står i en obalanserad relation till exploatörer, främst när det gäller basorganisation. Skogsbolag kan ta fram avancerad statistik, tjugisigt informationsmaterial, kan lobba bland politiker på betald arbetstid etc. Dessa möjligheter saknar samebyarna. Samråd är ofta ensidiga informationsmöten. Att beslutsfattare har för låg kunskap är ett direkt resultat av att de inte behöver ha kunskap. Det är ingen som kräver det. Att skärpa lagstiftningen och stärka samisk rätt är därför mest akut och den högsta prioriteringen.”²²

Renskötarnas möjligheter att anpassa sig till klimatförändringarna beror på de geografiska förutsättningarna där biologisk mångfald och renhjordens rörelsefrihet är helt avgörande. FN:s klimatpanel har i sin femte rapport påpekat att skyddet av betesmark kommer att bli den viktigaste anpassningsstrategin för renhjordar vid klimatförändring. I kombination med de ekonomiska och politiska förändringarna i samhället innebär det utmaningar utan motstycke för renskötselns framtid. Enligt forskning är det därför avgörande att ha väl fungerande riktlinjer för konsekvensanalyser för att uppnå en hållbar utveckling. Konsekvensanalyserna måste ta hänsyn till att renskötseln är ett helhetssystem och beakta både existerande och framtida intrång i renbetesområdena då det ofta är den kumulativa påverkan, i kombination med klimatförändringarna, som medför de allvarligaste konsekvenserna.²³ Forskning visar att klimatuppvärmningen innebär att antalet växtarter på tundran minskar, men växtätande djur som renar kan bidra till att hålla tundran öppen genom att förebygga spridningen av träd, höga buskar och örtväxter. Vissa växter kan påverkas av intensivt bete men den totala mångfalden påverkas inte av renbetet. Istället är intensivt bete till fördel för många sällsynta arktiska växter.²⁴

Sammanfattningsvis skulle renskötseln ha möjlighet att hantera klimatförändringens effekter på ett bättre sätt om renskötseln var mindre trängd av rovdjur och konflikter kring mark och naturbetesområden. Sametinget ser följande prioriterade frågor för framtiden, baserat på synpunkter från renskötseln²⁵:

- ✓ Säkerställa renens tillgång till naturbete samt betesro genom minskad markexploatering från andra aktörer och minskad rovdjursstam.
- ✓ Prioritera medverkan i forskning och insatser kring sjukdomar på ren samt renbete och lav.
- ✓ Minska och/eller effektivisera användning av fordon och fossila bränslen.
- ✓ Handlingsplaner i samebyarna för klimatpåverkan, konsumtion, handlingsberedskap samt ekonomiska resurser att möta olika väderomslag.
- ✓ Prioritera kunskap – både ny och traditionell, äldre kunskap.

²¹ Lawrence, R. Larsen, R. K. *Fighting to be herd*. 2019.

²² Enkätundersökning till renägare. 2020.

²³ Lawrence, R. Larsen, R. K. *Fighting to be herd*. 2019.

²⁴ Red. Käyhkö, J. Horstkotte, T. *Den globala förändringens inverkan på rennäringen på Norra Fennoskandias tundra*. 2017

²⁵ Enkätundersökning till renägare. 2020.

Jämställdhet och hälsa

Sametinget har både ett jämställdhetspolitiskt och hälsopolitiskt program med mål och aktiviteter. Enligt dessa program ska Sametingets arbeta med följande prioriterade mål för fokusområdet utifrån ett rennäringssperspektiv:

- Sametinget ser att samebyarna har, likt övriga i det samiska samhället, en roll att se till att jämställdheten ökar genom att föra fram kvinnor till ledande positioner men även att kvinnor blir hörda och respekterade i dagligt arbete. Sametinget välkomnar att samebyarna, tillsammans med andra aktörer i det samiska samhället arbetar för att åstadkomma attitydförändringar ur ett jämställdhetsperspektiv.
- Att initiera, utveckla och förbättra informations- och utbildningsinsatser om det samiska folket, deras livsvillkor, kultur, historia och rättigheter som urfolk för myndigheter och beslutsfattare. I grunden krävs ett helhetsperspektiv på renskötarnas verksamhet för att skapa förståelse för den trängda situation som företagarna befinner sig i idag, som i sin

När det gäller jämställdhetsaspekter ser det olika ut i samebyarna i svenska Sápmi. En del samebyar har ett medvetet jämställdhetsperspektiv i organisationen och lyfter styrelsearbetet i samebyn som en arena för kvinnor att delta mer i samebyns verksamhet och i renskötelsen. Det finns också exempel på ett bredare perspektiv på jämställdheten i renskötelsen:

”Lyft frågan - hur ser man på kvinnor i renskötelsen, vilka arbetsuppgifter är det som egentligen ingår i renskötelsen och dess verksamhet, värderar man arbetsuppgifterna, i så fall på vilket sätt? Vad är det som ligger till grund för värdering, fungerar det i dagsläget oavsett kön? Aktivet jobba för att alla medlemmar i verksamheten ska inkluderas oavsett kön eller ålder, alla har rättigheter men även skyldigheter. Lyfta och se över det s.k. husbondesystemet som tillämpas i många samebyar och inte fungerar. Oavsett kön måste alla de olika uppgifter som ingår i verksamheten och samebyn utföras, och alla har skyldigheter att ta sitt ansvar att se till att de blir utfört, så visst finns det möjligheter.”²⁶

Majoriteten av renskötarna upplever att det går att kombinera verksamheten i renskötsel företaget med att leva ett familjeliv. Både män och kvinnor menar dock att det bygger på att den andra parten är förstående, att familjen är delaktig och att partnern bidrar ekonomiskt med arbete vid sidan av renskötelsen. Fler kvinnor än män uttrycker att det är svårt att vara aktiv i renskötsel när barnen är beroende av omsorg och skola och det finns kvinnor som ser svårigheter med att komma in i renskötelsarbetet:

”Det krävs en attitydförändring från nuvarande generationer renskötare (män) för att släppa in kvinnor i arbetet. I min sameby ser jag en stor andel intresserade flickor och unga kvinnor, men de, liksom jag saknar förebilder. Plus att vi måste arbeta dubbelt så hårt för att visa att vi duger.”²⁷

Renskötelsen har ett mycket högt symbolvärde i det samiska samhället. Anseendet och tillfredsställelsen i rollen som traditions- och kulturbärare är viktiga delar för många samiska renskötarfamiljer och släkter. Men verksamheten inom renskötelsen innebär också ett hårt fysiskt

²⁶ Enkätundersökning till renägare. 2020

²⁷ Enkätundersökning till renägare. 2020.

arbete. Undersökningar visar att renskötare är en riskgrupp sett till arbetsrelaterade olyckor, skador och dödsolyckor. Ytterligare faktorer som påverkar renskötarnas arbetsituation negativt är bristen på kommunikation mellan samebymedlemmarna, svag ekonomi och högt rovdjurstryck.²⁸

Det omgivande samhällets okunskap om renskötelsns förutsättningar och behov kan leda till respektlöshet, osämja och ytterst hot och rasism mot renskötare. Det påverkar även renskötsel företagarens hälsa i ogynnsam riktning genom att de psykiska påfrestningarna ökar:

"Jag vet att jag lämnar över ett värdefullt kulturarv och ett yrke som kan vara helt underbart. Men jag vet inte om det är värt den psykiska ohälsa som det för med."

"Den psykosociala miljön är hårt pressad och kränkningar är vardag"

"Rovdjurssituationen med främst björn äter upp halva mitt företag varje år. Klimatet ger osäkert vinterbete. Hatet mot oss renskötare ökar både offentligt och i det dolda."

"Hinder är miljöpåverkan, intrång i markerna, rasism och hat riktat mot framförallt renskötande samer, okunskap och ovilja hos politiker (både kommunala och riksdagspolitiker) att förstå vikten av en fungerande renskötsel."

"Hinder i form av /.../ okunskap i hela samhället som tillåts finnas och bidrar till polarisering, rasism och förtryck obehindrat."²⁹

Under senare år har även samers psykosociala ohälsa uppmärksammas både nationellt och internationellt, bland annat har FN kritiserat den svenska regeringen för att inte tillräckligt uppmärksamma urfolket samernas psykiska hälsa.³⁰ Arbete inom renskötelsn innebär också en stark social och kulturell samhörighet samtidigt som det ger frihet och möjlighet att vara ute i naturen. De positiva sidorna som uppväger de negativa hälsoaspekterna för renskötarna är kärleken till renarna, tillhörighet till naturen, starka familje- och släktband, personliga relationer mellan renskötare i olika generationer samt en stark samisk identitet.³¹

En stark rennäring och ett starkt samiskt näringsliv förutsätter att det görs riktade insatser ur ett jämställdhetsperspektiv för att få behålla ungdomar och kvinnor inom renskötelsn och det samiska näringslivet. Sammanfattningsvis är renskötelsarbetet arbetskrävande, kräver fysisk uthållighet i många arbetsmoment och medför negativa psykosociala hälsoaspekter. Sametinget ser följande prioriterade frågor för framtiden, baserat på synpunkter från renskötelsn:³²

- ✓ Att öka jämställdheten i renskötelsn genom att stötta innovativa teknikprojekt, attitydprojekt, mentorskap och nätverk som leder till att kvinnor och män får samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter inom renskötelsn.
- ✓ Att skapa förutsättningar för både kvinnor och män att fortsätta arbeta och etablera sig inom rennäringen och underlätta generationsväxlingar inom renskötelsn.

²⁸ Läget i Sápmi, 2019.

²⁹ Enkätundersökning till renägare. 2020.

³⁰ Sametingets Hälsopolitiska program, 2019.

³¹ Läget i Sápmi, 2019.

³² Enkätundersökning till renägare. 2020.

- ✓ Att uppmuntra till utveckling av alternativa arbetsmiljövänliga tekniker för att förbättra den fysiska arbetsmiljön för både kvinnor och män inom renskötelsen som exempelvis insatser som prövar nya driftsformer, kalvmärkningssystem, ny teknik, förbättrad arbetsmiljö och nya metoder för betesförvaltning.
- ✓ Att i enlighet med Sametingets hälsopolitiska program verka för att kunskap sprids om psykisk ohälsa, hbtq, funktionsnedsättning och våld i nära relationer samt att öka känslan av samhörighet och förståelse för varandra i Sápmi.

Samisk förvaltning

Rätten till självbestämmande för urfolket samerna är en grundläggande fråga för all verksamhet i Sametinget och ingår i alla politiska ställningstaganden och styrande dokument för Sametinget. Självbestämmande omfattar också en samisk förvaltning av samiska traditionella land- och vattenområden. Sametinget avser arbeta för följande prioriterade mål för fokusområdet:

- Att ett samrådsförfarande utifrån principen om fritt och informerat förhandssamtycke fungerar tillfredsställande mellan svenska staten och det samiska folket samt att Sametinget arbetar fram en beredskap för en konsultationsordning med staten.
- Att i samverkan med samiska organisationer och samebyar verka för en stärkt samisk förvaltning och samiskt självbestämmande samt betona att jakt och fiske är den del av renskötelsen.

Minst en fjärdedel av jordens landyta ägs och förvaltas traditionellt av urfolk. Generellt försämras naturens tillstånd långsammare i dessa områden. Urfolk är oftast direkt beroende av naturen för sitt levebröd och har traditionellt brukat land och vatten på sätt som bevarar den biologiska mångfalden. Men i många regioner är nu urfolk pressade, omringade av marker där naturens tillstånd stadigt försämras. Regionala förvaltningsmodeller saknar ofta urfolkens perspektiv och rättigheter och tar inte hänsyn till deras kunskap och förståelse för ekosystem och utvecklingsbehov. En åtgärd för en mer hållbar framtid är därför en miljöförvaltning som tar hänsyn till lokala frågor och lokal kunskap.³³

En utvecklad samisk förvaltning skapar ett betydligt större utrymme för ett hållbart nyttjande av samiska naturresurser, samtidigt som försvaret av de samiska markerna blir starkare när resursbasen utvidgas till att omfatta fler verksamheter. Det är dock av avgörande betydelse för de samiska näringarna och Sametinget att rennäringen definierar och tydliggör renskötelsens särskilda förutsättning samt renskötelsens betydelse för utveckling av övrigt samiskt näringsliv.

Sametinget ansluter sig till en utveckling där samebyarna tar ansvar för en utveckling av verksamheten så att fler samer blir delaktiga. Samebyarnas storlek, struktur och geografiska förutsättningar varierar. Varje sameby måste därför ha inflytande över på vilket sätt och i vilken takt dess specifika struktur ska förändras.

³³ Naturvårdsverket rapport 6917. *Global utvärdering av biologisk mångfald och ekosystemtjänster*.2020.

Ett exempel på lokal förvaltning är Girjas samebys upplåtande av småviltjakt- och fiskerättigheter som har sin grund i att Högsta domstolen år 2020 fastslog att samebyn har ensamrätt att bestämma om andra ska få jaga och fiska på samebyns område ovanför odlingsgränsen. Samebyn upplåter rättigheterna främst till lokalbefolkning, till skillnad mot tidigare då även övriga EU-medborgare omfattades av rättigheterna. Egenförvaltningen gör att det är lättare att reglera upplåtelseerna utifrån både ett naturvårdsperspektiv och ett renskötselersperspektiv så att störningarna för renskötelsen minimeras.

Egenförvaltning leder också till att administrationen och byråkratin inom samebyarna ökar allt mer. För att möta detta behov och för att åstadkomma en förbättrad situation för rennäringen ur ett självbestämmandeperspektiv avser Sametinget arbeta med följande prioriterade frågor, baserat på synpunkter från renskötelsen³⁴:

- ✓ Utveckla och stärka samebyarnas organisation och beredskap för en framtida verksamhet med ökat inflytande i samhällsplaneringen. Organisationen ska säkerställa att både medlemmarnas behov och omvärldens krav kan tillgodoses.
- ✓ Utveckla samebyarnas lednings- och styrningsfunktion samt resurser för administration och förvaltning samtidigt som samebyarna bättre kan påverka olika intressen i omgivningen.
- ✓ Utökade centrala resurser för rådgivningsverksamhet riktad mot samebyarna.
- ✓ Motverka okunskap om rennäringen och samer i majoritetssamhället, i såväl politik som förvaltning, samt myndigheters samt politikernas ovilja att ta tag i samiska frågor.

NÄSTA STEG

Sametinget arbetar för att stärka och utveckla de samiska näringarna inom skilda områden och på olika nivåer - från lokal nivå till internationella organ som FN, EU och Europarådet. De nordiska sametingen har även ett gemensamt samarbete genom Samiskt parlamentariskt råd, SPR. Vart tredje år har SPR en konferens där ledamöter från de tre nordiska sametingen samt representanter från de ryska samerna träffas och diskuterar gemensamma frågor. Den första parlamentarikerkonferensen ägde rum i Jokkmokk 2005 där följande uttalande antogs:

" Julggašta ahte mii atnit iežamet geatnegahtton ovttasráđiid hálddašit ja ovdosguvlui doalvut min máttuid oktasaš árbbi buoremus ávokin sámi servodahkii ja ahte mii ain áigut suodjalit iežamet massekeahtes álgoálbmotvuoigatvuođaid eatnamiidda, čáziide ja luondduriggodagaide – vuodđuduvvon dasa ahte min álbmot lea dáid guovlluid geavahan dondološ áiggiid rájes."

"(Vi) förklarar att vi gemensamt anser oss förpliktade att förvalta och föra vidare vårt gemensamma arv från våra förfäder och –mödrar till det samiska samhällets bästa, och att vi fortsätter värna om våra omistliga urfolksrättigheter till land, vatten och naturresurser – grundat på vårt folks bruk av dessa områden genom urminnes tider."³⁵ Sametinget står bakom denna förklaring som gäller även idag. Sametingets nästa steg är att ta fram en operativ handlingsplan som ett direkt uppdrag utifrån denna rennäringsspolitiska strategi.

³⁴ Enkätundersökning till renägare. 2020.

³⁵ Jokkmokksdeklarationen – Förklaring från den första sameparlamentarikerkonferensen, Jokkmokk 24 februari, 2005.

REFERENSER

Denna referenslista innehåller endast källor med referens i detta dokument. Övrigt bakgrundsmaterial, som inte använts som referens, anges ej av utrymmesskäl.

Arbetsordning för Sametingets styrelse och nämnder, 2012. <https://www.sametinget.se/arbetsordning-styrelse-namnder>

Rennäringsnämndens delegationsordning, 2018. <https://www.sametinget.se/122262>

Naturvårdsverkets rapport 6722. *Kumulativa effekter av exploatering på renskötseln – vad behöver göras inom tillståndprocesser*. Rasmus Kløcker Larsen, Kaisa Raitio, Per Sandström, Anna Skarin, Marita Stinnerbom, Jenny Wik-Karlsson, Stefan Sandström, Carl Österlin, Yann Buhot. 2016.

Lawrence, R., Larsen, R.K. *Fighting to be herd. Impacts of the proposed Boliden coper mine in Laver, Älvsbyn, Sweden for the Semisjaur Njarg Sami reindeer herding community*. SEI report. 2019.

Sametinget, Enkätundersökning till renägare, 2020.

Red. Käyhkö, J. Horstkotte, T. *Den globala förändringens inverkan på rennäringen på Norra Fenoskandias tundra*. Åbo universitet, Institutionen för geografi och geologi, geografiska avdelningen. 2017.

WSP/Sametinget. *Läget i Sápmi – kartläggning av samiskt näringsliv*, 2019.

https://www.sametinget.se/kartlaggning_naringsliv_2019

Sametingets hälsopolitiska program. 2019. <https://www.sametinget.se/halsopolitik>

Naturvårdsverket rapport 6917. *Global utvärdering av biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. 2020.

Sametinget, årsredovisning 2019.

Jokkmokksdeklarationen – Förklaring från den första sameparlamentarikerkonferensen, Jokkmokk 24 februari, 2005.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (International Covenant on Civil and Political Rights).

<https://www.sametinget.se/109391>